

NOVI SAVEZ U TEOLOGIJI TOME AKVINSKOG

Mr Augustin Pavlović OP

Misao Saveza ima veliko značenje u suvremenoj teologiji. Bit će stoga zanimljivo ustanoviti koliko je ona nazočna i u teologiji sv. Tome Akvinskog koga Pavao VI. nazivlje „Svjetlo Crkve”.¹

TOMINO SAZRIJEVANJE

Tomin pogled na Novi savez i njegov odnos prema Starome savezu ima svoje korijene u samom Sv. pismu i učenju otaca kao i drugih teologa. No, to ne znači da u njegovu djelu nema ničeg novog. Štoviše, kod njega ćemo naći dosta novog i s obzirom na tadašnju teologiju i s obzirom na kršćansku tradiciju.

Uzmimo kao primjer pitanje: u čemu se zapravo sastoji Novi savez? Tu se Toma našao pred dvjema strujama: jedna je bila struja sv. Augustina i grčkih otaca, a druga suvremenih teologa koju je u XII. st. zastupao poznati Petar Lombardi. Njegov spis *IV libri sententiarum*, objelodanjen oko 1152, postao je u XII. st. službeni tekst za proučavanje teologije. A u njemu je P. Lombardi naučavao da Novi savez nije drugo nego skup novih zapovijedi koje nam je dao Krist. Slično je učio i Tomin učitelj Albert Veliki i svi franjevački teolozi. Nitko nije stavio u sumnju nauk da je Novi savez naprosto pisani zakon. Aleksandar Haleški (+1245) u vezi s tim kaže: jedino naravni zakon je zakon usađen u srce, a Mojsijev i Kristov zakon su pisani zakoni; bit Novog saveza je u novim vanjskim zapovijedima. I Toma se toga neko vrijeme držao, ali je njegova misao u tom pogledu sazrijevala.²

Počnimo s jednim od najranijih Tominih djela, *Scriptum super Sententiis magistri Petri Lombardi*, koje je napisano oko 1256. godine. Kad, dakle, čitamo taj Tomin komentar, u kojem se uspoređuje Stari i Novi savez (knj. III, dist. 40, čl. 2–4), opažamo da se sve kreće na razini pisanog zakona. „Stari je zakon ljude navodio na ispunjavanje uglavnom pod prijetnjom kazne, a Novi savez udijeljenim

1 PAVAO VI, *Svjetlo Crkve*. Izdala Kršćanska sadašnjost u nizu „Dokumenti br. 45, Zagreb 1975, str. 5, 6. i 36.

2 Edward KACZYNSKI, *La legge nuova. L'elemento esterno della legge nuova secondo San Tommaso*, Roma-Piacenza 1974, str. 56–58 i str. 64. Autor članka puno duguje ovoj knjizi.

dobročinstvima (= sakramentima) i obećanjem dobara koja su predmet naše nade... najprije je još primitivan narod bio prisiljen na ispunjavanje pod prijetnjom kazne, a poslije je bio usavršen u dobru po ljubavi; jer kao što je strah put prema ljubavi, tako je Stari savez put u Novi."³

U tumačenju *Evangelja po Mateju*, koje je nastalo između 1256. i 1259, Toma zauzima sličan stav. Tumačeći naime Isusov govor na gori, kaže: „(Gospodin) najprije obećava nagradu koja će zapasti one koji prihvaćaju njegovu nauku; zatim daje zapovijedi kad veli: 'Nemojte misliti da sam došao ukinuti Zakon' itd. Napokon uči kako se može dospjeti k njihovu ispunjavanju, i to ondje gdje kaže: 'Molite, i dat će vam se'.“⁴ I tu, slično kao i u komentaru Sentencija, nalazimo tri stvari: *nagrade, zapovijedi, pomagala*, samo što nema spomena o sakramentima. Jedino kad tumači Mt 7,9 neizravno podsjeća na euharistiju.

Razlog zašto Toma tako gleda na Novi savez jest, prema nekima (U. Kühn), ovisnost o tekstu koji tumači, radilo se o tekstu Petra Lombardskog ili o tekstu Evangelja. No, treba imati na umu i sazrijevanje misli samoga sv. Tome (E. Kaczynski).

U *Sumi protiv nevjernika*, napisanoj u godinama od 1261. do 1264. ili nešto kasnije, Toma nema prilike govoriti o Starom i Novom savezu. Ali u raspravi o Božjoj providnosti spominje zakon koji Bog daje čovjeku te tako njime upravlja. Tom prilikom navodi Jeremiju 31,33: „Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u srce njihovo.“⁵ Iz toga bismo mogli naslutiti da Toma ovdje ima na umu baš Novi zakon (na koji se odnosi Jeremijin tekst), jer je on glavno u duši i srcu.

Nekako u isto vrijeme sa *Sumom protiv nevjernika* nastala su i predavanja, koja su zabilježili slušači, o *poslanicama sv. Pavla* (točnije 1259–1265).⁶ Neki tekstovi iz njih osvjetlit će Tominu misao u tom razdoblju:

Kad tumači 2 Kor 3,6, nakon što je naveo spomenuti Jeremijin tekst 31,33, nastavlja ovako:

„Stari je savez napisan u knjizi... pa je tako bjelodano da je Stari zakon savez slova. Ali *Novi savez* je *savez Duha Svetoga*, po kojem je ljubav Božja ulivena u našim srcima, kako je napisano u Poslanici Rimljanima 5,5. I tako, dok Duh Sveti u nama stvara ljubav, koja je punina zakona, ostvaruje se Novi savez ne slovom nego Duhom.“⁷

3 S. Thomae AQUINATIS, *Scriptum super Sententis*, 1. III, dist. 40, sol. II. (Izdao M. F. Moos, Parisiis 1933, Lethielleux, sv. III, str. 1311.)

4 S. Thomae AQUINATIS, *Super Evangelium S. Matthaei lectura*, c. 5, lect. 2. U izdanju Mariettija od god. 1951. br. 403, str. 65.

5 S. Thomae AQUINATIS, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium seu Summa contra Gentiles*, 1. III, c. 114. U izdanju Mariettija od god. 1961. br. 2881, str. 74.

6 Zapravo tumačenje Poslanice Rimljanima i 1 Kor do gl. 7,10 sastavio je Toma god. 1272–1273., za svoga posljednjeg boravka u Napulju. To su, dakle, *expositiones* (izlaganja). Ostala tumačenja od 1 Kor 7,10 pa do Poslanice Hebrejima uključno smatraju se *lecturae*, tj. bilješke slušača, u ovom slučaju Rajnalda de Piperno, na temelju učiteljevih predavanja. Usp. M. D. CHENU, *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin*, Montréal-Paris 1950, str. 209. i 211.

7 S. Thomae AQUINATIS, *Super epistolas S. Pauli lectura*, II ad Cor., c. 3, lect. 2. U izdanju Mariettija od 1953, sv. I, br. 90, str. 460.

A kad tumači Poslanicu Hebrejima 8,10, piše:

„Dvostruk je način predanja: a) jedan izvanjski, npr. kad netko predaje svoje riječi da ih drugi shvate. To može učiniti i čovjek. Tako je bio predan Stari savez. b) Drugi je način u tom da *se djeluje iznutra*. To je vlastito Bogu... Novi savez je dan na taj način. On se sastoji u ulijevanju Duha Svetoga koji iznutra upućuje... Zato najprije rasvjetljuje um da spozna... te onda sklanja čuvstva na ispravno djelovanje.”⁸

Iako je vrhunac Tomine misli o Novom savezu u Prvom odsjeku Drugog dijela Sume teologije (I–II, q. 106–108), napisanom za drugog Tomina boravka u Parizu od 1269. do 1272, dakle prije tumačenja (*expositio*) Poslanice Rimljanima koje nam se sačuvalo, ipak ću navesti još jedan tekst iz tog izlaganja, jer je potpuno na liniji već navedenih tekstova. Toma, dakle, tumačeći rečenicu „Zakon Duha života u Kristu Isusu oslobodio me od zakona grijeha i smrti” (Rim 8,2), piše:

„Taj zakon (Novi savez) može se nazvati a) u jednom smislu Duh Sveti, pa onda izraz 'zakon Duha' znači da je taj zakon Duh... Ljudski zakon čini građane dobrima samo time što obznanjuje ono što treba činiti, a Duh Sveti, koji stanuje u duši, ne samo da rasvjetljenjem uma poučava što treba činiti nego i sklanja čuvstva na ispravno djelovanje... b) u drugom smislu 'zakon Duha' je vlastiti učinak Duha Svetoga, a to je vjera djelotvorna po ljubavi (Gal 5,6), koja i iznutra uči što treba činiti i sklanja čuvstva na ispravno djelovanje... I ovaj zakon Duha zove se Novi zakon koji je ili sam Duh Sveti ili ga Duh Sveti stvara u našim srcima, prema Jr 31: 'Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce.'”⁹

Kako je rečeno, vrhunac Tomine misli o Novom savezu nalazi se u Sumi teologije, a u njoj su osnovni: članak I–II, pitanje 106 i članak 1 koji ću najprije donijeti u prijevodu, a onda popratiti nekim primjedbama.

OSNOVNI ČLANAK O NOVOM SAVEZU

Ovaj članak, kao i inače u Sumi i drugim djelima ondašnjeg vremena, ima svojevrсно ustrojstvo: najprije se donose razlozi za potvrđan odgovor na dijalektičko pitanje postavljeno u naslovu, zatim razlozi (ili razlog) u prilog suprotnom stavu, a onda slijedi glavni, prosudbeni dio članka u kojem Toma razložno, sustavno i sažeto odgovara na pitanje postavljeno u naslovu, te konačno po redu odgovara na razloge iznesene u polemičkom dijelu.¹⁰

Evo teksta:

Je li Novi zakon pisani zakon?

Izgleda da je Novi zakon pisani zakon:

U daljnjim citatima ću – radi kratkoće – navoditi samo pojedine poslanice, npr. *Ad Rom*, *Ad Gal*, a gornje izdanje Mariettija od 1953. jednostavno kao „izd. Mar.”.

8 *Ad Hebr.*, c. 8, lect. 2. (Izd. Mar. II, br. 404, str. 429.)

9 *Ad Rom.*, c. 8, lect. 1. (Izd. Mar. I, br. 602–603, str. 110.)

10 Tomo VEREŠ, *O filozofiji. Što je teologija? Postoji li Bog?* U Zborniku u povodu 700. obljetnice Tome Akvinskoga, Zagreb 1974, str. 243–245.

1. Novi je zakon samo Evanđelje. A Evanđelje je napisano, kao što stoji u *Evanđelju po Ivanu* 20,31: „Ova (čudesa) su opisana da vjerujete”. Dakle, Novi je zakon pisani zakon.

2. Nadalje, usađeni zakon je naravni zakon. Tako piše u *Poslanici Rimljanima* 2,14 i sl.: „(Pogani) vođeni naravljju vrše propise zakona; oni činom pokazuju da ono što propisuje Zakon stoji upisano u njihovim srcima.” Kad bi, dakle, zakon Evanđelja bio usađeni zakon, ne bi se razlikovao od naravnog zakona.

3. Osim toga, zakon Evanđelja vlastit je onima koji su u stanju Novog saveza. No, usađeni je zakon zajednički i onima koji su u Novom i onima koji su u Starom savezu. Naime, u *Knjizi Mudrosti* 7,27 kaže se da božanska mudrost od naraštaja do naraštaja prelazi u svete duše i čini od njih prijatelje i proroke. Zato Novi zakon nije usađeni zakon.

Ali protiv navedenih razloga stoji činjenica da je Novi zakon zakon Novoga saveza. Zakon pak Novoga saveza upisan je u srce. Jer Apostol u *Poslanici Hebrejima* 8,8.10 kaže navodeći *Jeremiju* 31,31.33: „Evo dolazi vrijeme – veli Gospodin – u kojem ću s domom Izraelovim i s domom Judinim sklopiti Novi savez”; a zatim izlaže u čemu će se sastojati taj savez: „Ovo je savez koji ću sklopiti s domom Izraelovim: stavit ću svoje zakone u pamet njihovu, upisat ću ih u srca njihova.” Stoga je Novi zakon usađeni zakon.

Odgovaram: Svaka je stvar ono što je u njoj najvažnije kako veli Filozof u *Nikomahovoj etici* IX,8. A u zakonu Novoga saveza najvažnija je milost Duha Svetoga koja se daje po vjeri u Krista, jer se u milosti sastoji sva snaga Novoga saveza. I zato je Novi zakon prvenstveno sama milost Duha Svetoga koji se daje vjernicima. To se vidi iz *Poslanice Rimljanima* 3,27–28, gdje Apostol veli: „Gdje je, dakle, hvalisanje? Isključeno je. Po kojem zakonu? Po zakonu djela? Ne, već po zakonu vjere”; naime, tu milost vjere nazivlje „zakonom”. I još se jasnije kaže u *Poslanici Rimljanima* 8,2: „Zakon duha života u Kristu Isusu oslobodio me od zakona grijeha i smrti.” Stoga i Augustin u knjizi *O Duhu i slovu* (gl. 24, br. 41) veli da kao što je zakon djela bio napisan na kamenim pločama, tako je zakon vjere upisan u srcima vjernika. I na drugom mjestu u istoj knjizi (gl. 21) kaže: „Što su Božji zakoni od samog Boga upisani u srcima ako ne sama prisutnost Duha Svetoga?”

Ipak, Novi zakon sadrži nešto što nas priprema za milost Duha Svetoga i nešto što spada na izvršavanje milosti. Sve je to kao drugotno u Novom zakonu. Trebalo je da o tome vjernici budu poučeni i usmeno i pismeno, koliko u pogledu onoga što treba vjerovati toliko i u pogledu onoga što treba činiti.

Mora se stoga zaključiti da je Novi zakon prvenstveno usađeni zakon, a tek drugotno pisani zakon.

Odgovor na 1. razlog: Evanđeoski spisi sadrže samo ono što se odnosi na milost Duha Svetoga, bilo kao priprava bilo kao upute za izvršavanje milosti. Kao priprava uma po vjeri po kojoj se udjeljuje milost Duha Svetoga nalaze se u Evanđelju one istine koje se odnose na očitovanje Kristova božanstva i čovječtva, a kao priprava srca nalaze se u Evanđelju riječi što potiču na odvratanje od svijeta, uslijed čega čovjek postaje sposoban za milost Duha Svetoga: svijet naime, kao i

ljubitelji svijeta, ne može primiti Duha Svetoga kako čitamo u *Evangelju po Ivanu* 14,17. A duhovno izvršavanje milosti sastoji se u kreposnim djelima na koja spisi Novoga saveza potiču ljude na mnogo načina.

Odgovor na 2. razlog: Nešto može biti usađeno u čovjeku na dva načina. Prvo: kao nešto što spada na čovječju narav; tako je u čovjeka usađen naravni zakon. Drugo: kao nešto što je naravi nadodano po milosti. I baš na taj način je Novi zakon usađen u čovjeka, i to ne samo kao pokazatelj onoga što treba činiti nego i kao pomagač u izvršenju nekog djela.

Odgovor na 3. razlog: Nitko nikada nije primio milost Duha Svetoga osim po vjeri u Krista, izričitoj ili uključnoj. A po vjeri u Krista čovjek pripada Novom savezu. Stoga su svi oni kojima je bio usađen zakon milosti s te strane pripadali Novom savezu.

* * *

Tominu tekstu dodajem nekoliko bilježaka radi boljeg razumijevanja.

1. Sam naslov članka može nam izgledati čudan i nerazmjern važnosti sadržaja. No, tu treba uzeti u obzir u to vrijeme opće prihvaćeno mišljenje u teologiji da je Novi zakon samo skup novih zapovijedi i pobuda koje nam je dao Krist. U prilog tom mišljenju govore prva tri navedena razloga koja su bez sumnje obrazloženja tadašnjih teologa. No, Toma nezadovoljan tim odgovorom i izevši u obzir Bibliju (u „Ali protiv” navodi Heb i Jr a u sredini članka Rim) i nauku sv. Augustina, te uz pomoć Aristotela daje nov odgovor na postavljeno pitanje: Novi savez je doduše (drugotno) i pisani zakon, ali je ipak prvenstveno i glavno nutarnji, usađeni zakon, te se po tome bitno razlikuje od Staroga saveza.

2. Vjerojatno nas smeta što Toma u navedenom članku (kao i u cijelom traktatu o NS-u I–II, q. 106–108) najčešće upotrebljava riječi „Novi zakon” za ono što mi kažemo Novi savez ili naprosto Evangelje. Evangelje u smislu Novog saveza upotrebljava Luther¹¹ a nakon njega i drugi teolozi, dok je Toma riječ Evangelje upotrebljavao u smislu vanjskog, dakle drugotnog elementa u Novom savezu. Treba ipak napomenuti da on umjesto izraza Novi zakon katkad upotrebljava i druge izraze, kao npr.: „Evandeoski zakon” ili „Zakon Evangelja” (I–II, q. 106, uvod), „Novi savez” (I–II, q. 106, a. 1, razlog 3 i „Ali protiv”); „sama milost Duha Svetoga” (ist. mj., sredina); „Zakon Duha života” (ist. mj.); „Zakon vjere” (ist. mj.).

Za ispravnu prosudbu gornje činjenice treba imati na umu nekoliko stvari. Najprije, izraz „Novi zakon” upotrebljavali su i Tomini suvremenici (Albert Veliki, Bonaventura i dr.). Da li je to znak uspona legalizma koji vidi zbilju susreta čovjeka s Bogom u kategoriji zakona (Kühn)? Ali legalizam je značajka tek kasnije srednjovjekovne skolastike kojoj je začetnik bio Vilim Occam (+1340).¹² Puno je sigurnije mišljenje da je Toma tako jednim izrazom htio označiti i povezanost Starog i Novog saveza i njihovu različnost: povezanost upotrebnom jedne riječi,

11 Usp. O.H. PESCH, *Die Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin*, Mainz 1967, str. 51, 453 ...

12 Usp. L. VERECKE, *Storia della teologia morale moderna*, sv. I, Rim 1972 (ad usum audentium), str. 58. i 185.

tj. riječi „zakon” za oba saveza (makar se ona ne uzimala u oba slučaja jednoznačno nego analogno), a različnost upotrebom oprečnih izraza „stari—novi”. Bez sumnje je utjecala i analogija s izrazima „novi savez”, „novo stvorenje” u opreci sa „starim savezom”, „starim čovjekom”, pa se tako skovao i izraz „novi zakon” u opreci sa „starim zakonom”.¹³ O. H. Pesch¹⁴ smatra da je izraz „Novi zakon” dovoljno opravdan i Biblijom i predajom, kao i činjenicom da se ta riječ ovdje ne uzima jednoznačno već analogno; također je dovoljno opravdan i zbog toga što Toma u Božjem zakonu prvenstveno vidi uredbu Božje volje usmjerenu k spasenju čovječanstva, pa je prema tome Novi savez Božji zakon. To što Luther (a s njim i protestantski teolozi) nije mogao prihvatiti izraz „Novi zakon” u smislu Novoga saveza proizlazi iz činjenice što je on u zakonu, suprotno od Tome, vidio prvenstveno funkciju tužitelja i svjedoka protiv grešnika, nešto što kršćanina *izvana* prisiljava na neka djela. Da je Toma živio poslije kasnoskolastičkih nespo razuma i evangeličkih protesta, vjerojatno bi iz opreza radije upotrijebio drugi, jasniji izraz.¹⁵

3. Tomino rješenje da je Novi savez prvenstveno „milost Duha Svetoga” ili „prisutnost Duha Svetoga” revolucionarno je za njegovo vrijeme jer su tadašnji teolozi učili obratno. No, ono je u skladu s Augustinovim učenjem i učenjem grčkih otaca. To je i odgovor spiritualizmu opata Joakima da Fiore koji je vjerovao da je ovo razdoblje samo Kristovo, a da će poslije njega doći razdoblje Duha Svetoga. Ali „Novi zakon nije samo zakon Kristov nego i zakon Duha Svetoga”,¹⁶ pa zato ne treba čekati neko novo razdoblje Duha.

Toma nije zanemario ni razloge tadašnje teologije koja je ukazivala na vanjski element, tj. na zapovijedi koje je Krist dao i sl. Ali je to ocijenio kao nešto drugotno. I ovdje se vidi njegov veliki napor da sabere djelomična viđenja i zauzme više stajalište, koje mu omogućuju duboku organsku sintezu.¹⁷

Ovdje je vrijedno zabilježiti misao T. A. Demana: „Misao o Novom savezu kao nečemu što je upisano u srcu bila je poznata Tominim prethodnicima. Ali nijedan od njih nije se prihvatio zadatka da odredi odnos ovog milosnog obilježja prema slovu Evandjelja. Ovaj članak (tj. I—II, pit. 106, čl. 1) upozna je nas, dakle, s novim dostignućima; on predstavlja novi pronalazak u povijesti ovog bogoslovnog područja.”¹⁸

13 E. KACZYNSKI, *nav. dj.*, str. 61.

14 O. H. PESCH, *nav. dj.*, str. 458—459.

15 O teologiji zakona kod Tome — za razliku od njegove filozofije — počelo se više pisati tek u novije vrijeme. Tu na prvom mjestu treba spomenuti: U. KÜHN, *Via caritatis. Theologie des Gesetzes bei Thomas von Aquin*, Berlin 1964 ili Göttingen 1965; onda O. H. PESCH, *nav. dj.*, str. 399—431; E. KACZYNSKI, *nav. dj.*, str. 39—68, i dr. Krivo je Tomin traktat o zakonu tumačiti samo filozofski i pravnički. Zakon je kod njega teološka i povijesnospasenjska zbilja; ne smije se zaboraviti na uvodnu rečenicu kojom počinje rasprava o zakonu (o vječnom, naravnom, čudorednom, Starom i Novom zakonu): „Počelo koje nas izvana (= transcendentno) pokreće na dobro jest Bog koji nas upućuje (usmjerava) zakonom i pomaže milošću” (*Summa Theologiae*, I—II, q. 90, uvod).

16 S. Thomae AQUINATIS, *Summa Theologiae*, I—II, q. 106, a. 4, ad 3.

U daljnjim citatima ću — radi kratkoće — ovo glavno Tomino djelo navoditi kraticom S. Th.

17 E. KACZYNSKI, *nav. dj.*, str. 64.

18 Th. A. DEMAN, *Der neue Bund und die Gnade*. Die deutsche Thomas-Ausgabe, sv. 14, Heidelberg—Graz—Wien—Köln 1955, str. 292.

Na žalost, ova važna sinteza imala je zlu kob. Zanemarili su je i veliki komentatori kao što su bili Kajetan, Bañez i Billuart, te novotomistički autori prošlog i ovog stoljeća. Tek poslije II. svjetskog rata teolozi su joj počeli posvećivati više pažnje, a neki su joj posvetili i posebne radove (Monda, Gribomont, Guindon, Grégoire, Chamorro, Valsecchi, Kühn, Kaczynski itd.).

4. Već se iz ovog članka vidi što Toma smatra pod „drugotnim” (vanjskim) elementom Novog saveza. To je ono što se odnosi na ono glavno, tj. na milost Duha Svetoga, bilo kao pripravu (dispositiva ad gratiam Spiritus Sancti) bilo kao njezino očitovanje (ad usum gratiae pertinentia kako veli u odgovoru; ili ordinativa ad usum gratiae kako piše u odgovoru na I. razlog).

Pod „pripravom na milost” Toma smatra objavu o Isusovu božanstvu i čovještvu kao i istine koje potiču na odvratanje od svijeta. Na tu objavu spadaju i sakramenti, kako se može razabrati iz pitanja 108, čl. 1.¹⁹ To sve Toma zove „poukama vjere” (documenta fidei).²⁰

Pod izrazom „ono što spada na izvršavanje milosti” ili „upute za izvršavanje milosti” Toma smatra (pisane ili propovijedane) poticaje na kreposna djela; drugim riječima: „Zapovijedi (praecepta) koje usmjeruju ljudska čuvstva i čine”.²¹ To u pitanju 108, čl. 1, raširuje, dodajući i zabrane (prohibitiones), ali samo o onom što se nikako ne može složiti s unutarnjom milošću. U istom pitanju 108, čl. 4 u ovo područje ubraja i evanđeoske savjete koje vjernik slobodno prihvaća da „bolje i lakše” postigne vječnu sreću.

Svi ti „drugotni” elementi Novoga saveza sadržani su u pouci kojom je „trebalo da Kristovi vjernici budu poučeni i usmeno i pismeno”, dakle biblijskim spisima i propovijedanjem Krista i apostola te usmenom predajom. Što se tiče biblijskih knjiga, Toma spominje „evanđeoske spise” (scriptura Evangelii), „Evanđelje”, „spise Novoga saveza” (scriptura Novi testamenti), „slovo Evanđelja” (Littera Evangelii, pit. 106, čl. 2), i čak cijelo Sv. pismo (quaelibet scriptura extra hominem existens, ist. mj.). Što se tiče usmene pouke, Toma misli na „Gospodnji govor na gori” (sermo Domini in monte, pit. 108, čl. 3), „Kristovo propovijedanje” (praedicatio Christi, pit. 91, čl. 5), „nauk Krista i apostola” (doctrina Christi et apostolorum, pit. 107, čl. 4), propovijedanje Kristova Evanđelja bilo u vrijeme apostola bilo u poapostolskom vremenu (pit. 106, čl. 4, odgovor na 4. razlog).²²

5. Preostaje još pitanje: Ako je Novi savez prvenstveno nešto nutarnje, zašto onda Toma – kako se dade zaključiti iz uvoda u pitanje 90. Prvog odsjeka Drugog dijela Sume teologije (I–II) – zakon (vječni, naravnoćudoredni, novozavjetni) i milost ubraja u vanjska počela ljudskih čina, dok moći duše (osobito um i volju) i njezine dinamizme (habitus) s pravom ubraja u nutarnja počela tih čina?

Odgovor je jednostavan: kod Tome riječ „vanjski” ima mnogostruko značenje ovisno o kontekstu. Kad on kaže da je Bog vanjsko počelo naših čina, a ujedno uči da nam je on najnutarniji, onda je jasno da riječ „vanjski” znači onu neiz-

19 O. H. PESCH, *nav. dj.*, str. 442–443.

20 S. Th., I–II, q. 106, a. 2.

21 Na ist. mj.

22 E. KACZYNSKI, *nav. dj.*, str. 79–80, 111–116.

mjernu razliku između Boga i stvorenja, jednom riječju: transcendentnost. S tog gledišta Novi savez je transcendentan čovjeku jer kao začetnika ima transcendentnog Boga i jer milost Duha Svetoga, taj glavni element Novoga saveza, nadilazi naravne čovjekove moći i zahtjeve („nešto što je naravi nadodano”, pit. 106, čl. 1, odg. na 2. razlog). No, s drugog gledišta ta milost Duha Svetoga je čovjeku „iznutra darovana”, „usađena je u čovjeka”,²³ pa je ona tako *nutarnje počelo* ljudske djelatnosti. Stoga Toma u predavanju o Poslanici Galaćanima piše da pravednici nose u sebi „nutarnji zakon” (lex interior) po kojemu dobrovoljno, neprisiljeno čine ono što (vanjski) zakon zapovijeda.²⁴

NARAV NOVOGA SAVEZA

Ovu je temu Toma obradio u četiri članka 106. pitanja u Prvom odsjeku Drugog dijela Sume teologije (I–II). Prvi članak smo već opširnije izložili, pa ću sada ukratko sažeti uz pomoć tumačenja T. A. Demana.²⁵

1. Evanđeoski ili Novi zakon je prvenstveno milost ili prisutnost Duha Svetoga u vjernicima, a tek drugotno ono što je napisano u knjigama Novoga saveza (ili u propovijedanju Krista, apostolske i poapostolske Crkve).

2. Zakon Evanđelja opravdava (posvećuje), ali ne naukom vjere ili čudorednim zapovijedima, već milošću Duha Svetoga koja je unutra.

• Ovdje Toma daje rješenje koje se razlikuje od rješenja Petra Lombardskog i drugih bogoslova, a i od vlastitog rješenja u ranijim spisima u kojima je učio da Novi savez opravdava po sakramentima. Ovdje, u smislu pitanja 106, čl. 1, čini korak dalje učeći da svako slovo koje je izvan čovjeka ubija. „Također bi slovo Evanđelja ubijalo kad ne bi unutra bila milost vjere koja liječi.”²⁶

„Potpun smisao cijelog članka 2 u pitanju 106. proističe iz pretpostavke da milost opravdava ako je povezana s pisanim sadržajem Evanđelja” – naglašava Deman. Samo navješćivanje Evanđelja nije dovoljno, ali je ono po sebi i po svojoj naravi usmjereno da daruje milost te stoga prouzrokuje opravdanje kod onih koji mu se otvaraju.²⁷

3. Trebalo je da Novom savezu kao savršenom prethodi nesavršeno razdoblje Staroga saveza, kao što muževnoj dobi prethodi mladenačka dob. U tom nesavršenom razdoblju ljudi su upoznali da im je potrebna milost Duha Svetoga koja je značajka Novoga saveza i koja je u njemu dana u izboru po Kristovu djelu otkupljenja.²⁸

Toma se ovdje slaže s mišlju sv. Pavla, sv. Augustina i Aleksandra Haleškog.

4. Novi će savez trajati do svršetka svijeta, stoga ne treba čekati neko treće

²³ *Na ist. mj.*, str. 70–81.

²⁴ *Ad Gal.*, c. 5, lect. 5. (Izd. Mar. I, br. 318, str. 634.) Usp. također *Ad Rom.*, c. 2, lect. 3 (Izd. Mar. I, br. 217, str. 39).

²⁵ Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 290–299 i 245–248.

²⁶ *S. Th.*, I–II, q. 106, a. 2.

²⁷ Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 293.

²⁸ *S. Th.*, I–II, q. 106, a. 3.

razdoblje u kojem bi ljudi imali savršenije učešće u milosti Duha Svetoga nego što su imali apostoli.²⁹

Toma se tu ograđuje od učenja Joakima da Fiore i njegova učenika Gerarda iz Borgo San Donnina, koji su očekivali poslije Očeva (Stari savez) i Kristova razdoblja (Novi savez) još neko treće razdoblje Duha Svetoga u kojem bi Crkva bila samo duhovna, bez svećenika i sakramenata, ali na čelu s duhovnim papom. Takav spiritualizam je Toma nazvao „tlapnjom“ (vanitas).³⁰ Stari savez je bio Očev, ali i Kristov jer je naznačivao Krista, a Novi savez je ne samo Kristov nego i Duha Svetoga, prema Rim 8,2: „zakon Duha života u Kristu Isusu“ kao i prema onom što je rečeno u Dj 2 i Iv 7,39.

Toma ovako obrazlaže zašto Novi savez ne može prijeći u neki noviji: naprosto zato što je savršen, a savršen je zato što neposredno dovodi najvišem cilju – vječnom blaženstvu. Stari savez je morao prijeći u Novi jer je bio nesavršen. No, stvari dakako ne treba previše pojednostavljivati. Kao što je, naime, i u Starom savezu bilo vremena veće i manje revnosti, tako i u Novom savezu, ovisno o vremenima i mjestima, ima razdoblja u kojima milost Duha Svetoga djeluje više ili manje.

PARALELA IZMEĐU STAROGA I NOVOGA SAVEZA

Ovo je predmet istraživanja u pitanju 107 koje je razdijeljeno na 4 članka.

1. Postoji suvislost (kontinuitet) između Staroga i Novoga saveza jer je isti Bog začetnik i cilj obaju saveza. Ali postoje i velike razlike (diskontinuitet), poput razlika između nesavršenog i savršenog. Naime, Stari je savez bio „savez straha“ jer je poticao na obdržavanje zapovijedi prijeteci kaznama (a uz to i obećavajući vremenite nagrade), dok je Novi savez „zakon ljubavi“ jer se sastoji uglavnom u milosti Duha Svetoga s kojom je neraskidivo spojena ljubav što iznutra sklanja na obdržavanje zapovijedi (obećavajući uz to duhovna i vječna dobra).³²

No, u Starom je savezu ipak bilo onih koji su duhom pripadali Novom savezu kao što, na žalost, u Novom savezu ima onih koji duhom pripadaju Starom savezu.

2. Novi savez ispunja ono što je u Starom savezu nedostajalo, kako slijedi iz Mt 5,17. A nedostajalo mu je ponešto i u smislu cilja i u smislu zapovijedi. Cilj, tj. opravdanje (posvećenje) Stari je savez samo obredima simbolizirao i riječima obećavao, dok Novi savez to opravdanje dariva stvarno po snazi Kristove muke, pa tako *ispunja* i simbole i obećanja Staroga saveza.

U pogledu čudorednih zapovijedi Isus je Stari zakon ispunio očitujući njihov pravi smisao, kao npr. smisao zabrane ubojstva i preljuba. Pismoznanci su smatrali – kaže Toma – da je time bio zabranjen samo vanjski čin, dok Isus objavljuje da su time zabranjena i odgovarajuća nutarnja raspoloženja. Isus je ispunio zapovijedi Staroga zakona i time što je pokazao kako će se sigurnije obdržavati ono što je

²⁹ *Na ist. mj.*, a. 4.

³⁰ *Na ist. mj.*, ad 2.

³¹ *Na ist. mj.*, ad 3.

³² *S. Th.*, 1–II, q. 107, a. 1, ad 2.

Zakon naređivao (npr. u vezi sa zakletvom). Konačno, Isus je ispunio Zakon i time što je dodao (evandeoske) savjete za postizanje savršenstva.

Kad imamo u vidu gore rečeno kao i Tomine odgovore na 2, 3. i 4. razlog 2. članka u 107. pitanju, može se steći dojam da je Toma, imajući u vidu Mt 5.17–18 i Augustinovu nauku iz njegovih protumanihejskih djela (manihejci su odbacivali Stari savez kao djelo đavlovo!), bio previše oprezan kad je zabrane nutarnjih raspoloženja koje vode k ubojstvu i preljubu (zabranu bračne rastave, zabranu odmazde i mržnje protiv neprijatelja) svrstao među onu vrstu ispunjanja Zakona koja otkriva pravi smisao tih zapovijedi i zabrana, a morao je zapravo više naglasiti njihovu novost. „Mi imamo jači osjećaj za duhovnu promjenu koja je nastupila od Mojsija do Isusa“, kaže Deman. iako isti komentator priznaje da „točna ocjena odnosa između Starog i Novog saveza nikako nije laka čim se izade iz općenitosti“.³³

3. Može se reći da je Novi savez sadržan u Starom savezu, kao što to kažu neki crkveni oci. Sadržan je kao savršeno u nesavršenom ili kao stablo u sjemenu. Ono što vjerujemo o Novom savezu nekako je već uključeno u pralikove Staroga saveza. Zapovijedi Novog saveza također se uključno, kao u jezgri, nalaze u Starom savezu.³⁴

4. Isus je rekao da je njegov jaram sladak i breme lako (Mt 11,30). Uistinu, kad se gleda na *vanjska djela* koja je Stari savez naređivao, te to usporedi s onim što je naredio Krist i njegovi apostoli. Novi je savez bez sumnje lakši, jer su dokinuti mnogostruki obredni (i sudbeno-socijalni, usp. I–II, pit. 104, čl. 3) zakoni Starog saveza, a ostavljeni su kao obavezni samo čudoredni zakoni, jer su oni očitovanje naravnog čudorednog zakona (usp. I–II, pit. 100, čl. 11). Tom zakonu su nešto malo nadodali Krist i apostoli te poapostolska Crkva (institutio sanctorum Patrum). U vezi s tim Toma mudro piše: „U tome se treba držati mjere da se ne bi preopteretio život vjernika“. Tako bi – prema Augustinovim riječima – „položaj Židova bio podnošljiviji“ nego položaj kršćana.³⁵

Ipak, treba imati na umu da se u Novom savezu zabranjuju nutarnji čini koji se protive krepostima, što Stari zakon nije činio (osim nekoliko izuzetaka). To je teško onome koji ne posjeduje kreposti, ali onome koji ih ima lako je i ugodno.³⁶ No, kako se u Novom savezu pretpostavlja milosni preobražaj nutrine, nutarnji i vanjski čini, kreposni po ljubavi, postaju laki i ugodni.³⁷ U tom smislu i Augustin tumači tekst sv. Ivana (1 Iv 5,3): „Njegove (Isusove) zapovijedi nisu teške onomu koji ljubi, ali su teške onomu koji ne ljubi.“

U vezi s tim Deman piše: „Teologija sv. Tome ostaje vjerna Augustinovoj misli kad u punoj snazi podržava Spasiteljevo objašnjenje da je njegov 'jaram' lagan. Ipak, pripazimo dobro u kojem je smislu riješena poteškoća. Kazuisti su u kasnijim stoljećima imali puna usta lakoće i blagosti. Oni su pokušali spasiti izvorni smisao

33 Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 307.

34 *S. Th.*, I–II, q. 107, a. 3.

35 *Na ist. mj.*, a. 4.

36 *Na ist. mj.*

37 *Na ist. mj.*, ad 2.

Evandjelja, ali – uslijed promašaja bremenitog teškim posljedicama – činili su to samo pod cijenu osakaćenja zahtjeva Novoga saveza.³⁸

SADRŽAJI NOVOGA SAVEZA

U pitanju 108. Toma istražuje četiri teme, posvećujući svakoj po jedan članak: 1. da li je Novi savez morao zapovijediti ili zabraniti neke vanjske čine, 2. da li je to učinio u dovoljnoj mjeri, 3. da li je Novi savez dovoljno usmjerio nutrinu čovjeka, te 4. je li zgodno to što je zapovijedima dodao još i neke savjete.

1. Novi je savez morao zapovijediti ili zabraniti neke vanjske čine. To proizlazi iz same naravi Novoga saveza, koji se doduše sastoji uglavnom u milosti Duha Svetoga, ali se ona nužno očituje vjerom koja je djelotvorna po ljubavi (Gal 5,6). Tu milost primamo po Kristovu čovještvu u kojem je sva punina (Iv 1,16); primamo je po *vidljivim* znakovima koje je ustanovio Krist u skladu s činjenicom da je i sam Krist Riječ Očeva koja je utjelovljenjem postala vidljiva. Trebalo je, dakle, narediti da ljudi prihvate i primaju te vidljive znakove (sakramente), jer oni posreduju milost Duha Svetoga.

No, to nije sve. Milost se nužno očituje djelima, vjerom koja je djelotvorna po ljubavi. Ali tu treba praviti razliku. Naime, ima djela koja su nužno povezana s milošću (npr. ispovijedanje vjere) ili joj se nužno suprotstavljaju (npr. nijekanje vjere). Bjelodano je da prva treba zapovijediti, a druga zabraniti.

No, ima i djela koja nisu nužno suprotna vjeri djelotvornoj po ljubavi, ili nisu nužno s njom povezana. To je Krist ostavio *slobodnoj* odluci pojedinaca i predvodnika zajednice, kako bi oni sami odredili što u određenim okolnostima treba činiti, a što izbjegavati.³⁹

U tom smislu je Novi savez „zakon slobode”. On je to u još jednom smislu: on *nutarnjim dinamizmom milosti* omogućuje da slobodno radimo ono što zapovijed traži i slobodno izbjegavamo ono što se tom nutarnjem dinamizmu suprotstavljaju (zabrane).⁴⁰

Ovom naukom Toma izbjegava neograničeni spiritualizam kao i pokušaj da se kršćanstvo ograniči samo na nutarnje mišljenje i osjećaje, ali istovremeno ističe duhovnu važnost Novog saveza, priznavajući prvenstvo milosti Duha Svetoga. Važno je što podsjeća na umjerenost i mudrost koje moraju imati oni koji donose zakone ondje gdje je Gospodin ostavio slobodu.⁴¹

2. raspon *vanjskih djela* koja propisuje Evandjelje nije ni prevelik ni premalen nego *dovoljan*. Kao što je već rečeno, u Novom savezu treba biti propisano ono što nam daje milost i čime se milost nezaobilazno očituje. Milost nam daju sakramenti, pa ih je Gospodin stoga i ustanovio. (Tu Toma spominje krst, euharistiju, sveti red, pokoru i nerazrješivu ženidbu, dok za potvrdu kaže da ju je Isus obećao

38 Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 311.

39 S. Th., I–II, q. 108, a. 1.

40 *Na ist. mj.*, ad 2.

41 Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 312. i 314.

po poslanju Duha Svetoga, a bolesničko pomazanje povezuje s nalogom danim učenicima da mažu bolesnike, prema Mk 6,13.)⁴² Sakramentale (blagoslovine, sacra) nije ustanovio sam Isus, jer nisu nužno potrebni za udjeljivanje milosti, nego je to ostavio slobodi svojih vjernika.⁴³

U Starom savezu bili su doneseni obredni propisi za bogoslužje i pravni propisi za građansko suživljenje. Ti propisi nisu u nužnoj vezi s nutarnjom milošću, pa je u Novom savezu to ostavljeno „slobodnoj odluci ljudi” (pojedinaца u onom što se odnosi isključivo na njih, a pretpostavljenih, građanskih ili crkvenih lica, u onom što se odnosi na zajedničko dobro).

Čudoredne zapovijedi ukoliko se odnose na vanjska kreposna djela (npr. ne ubij, ne ukradi...) Novi je savez zadržao i morao zadržati, jer su (i ukoliko su) u nužnoj vezi s milošću i ljubavlju.

Kao dopunski razlog što je Isus htio odrediti samo ono najnužnije Toma navodi Krizostomovo tumačenje Isusovih riječi u Mt 10,9 (i Lk 9–10), gdje Isus veli apostolima neka idu propovijedati bez kese, torbe, obuće i sl. To su – kaže sv. Ivan Krizostom a s njim Toma – samo privremene naredbe, jer apostoli još nisu bili postigli „savršenu slobodu Duha”. Ali Isus je prije svoje muke te naredbe dokinuo, jer se približavalo „vrijeme savršene slobode u kojoj se moglo pustiti njihovoj uviđavnosti i slobodnoj odluci ono što nije apsolutno nužno za krepost.”⁴⁴

Iz rečenoga slijedi „da se uvijek iznova moramo mišlju vraćati na to da među našim obavezama znamo razlikovati ono što je bitno, kako bismo se očuvali od zbrke koja nastaje uslijed raznolikosti zakona koji nam u toku vremena nameću obaveze i, konačno, kako bismo naknadne odredbe znali svesti na njihovo izvorno značenje.”⁴⁵

Cijeli 2. članak 108. pitanja odnosi se na vanjska djela, dok se slijedeći, 3. članak, odnosi na ono što je glavnije, a to su nutarnji čini čovjeka.

3. Sad je, dakle, pitanje da li Novi savez dovoljno usmjeruje *nutarnje čine* čovjeka.

Toma odgovara potvrdno te, oslanjajući se na Augustinov spis *O Gospodnjem govoru na gori*, kaže da je u njemu sadržan cijeli program kršćanskog života,⁴⁶ pa prema tome i potpuno usmjerenje nutarnjih čovjekovih čina. Toma tu spominje zabranu nutarnje srdžbe, svade i požude (Mt 5,21–27) te nalog da se čovjek čuva grešne prigode (Mt 5,29 sl.); donosi zapovijed da molitvom, milostinjom i postom ne tražimo ljudsku slavu (Mt 6,1–8) i da ne tražimo zemaljsko bogatstvo (Mt 6,19–21); navodi Gospodnji nalog da ne sudimo bližnjega lakoumno, nepravedno i naduveno (Mt 7,1–5); donosi Isusovu uputu o ispunjenju evanđeoske nauke putem molitve za Božju pomoć (Mt 7,7–11), nastojanjem da se uđe kroz

42 U suvremenoj teologiji o Isusovu ustanovljenju sakramenata piše E. H. SCHILLEBEECKX, *Krist – sakrament susreta s Bogom*, Zagreb 1976, str. 87–99.

43 *S. Th.*, I–II, q. 108, a. 2, ad 2.

44 *Na ist. mj.*, ad 3.

45 *Na ist. mj.*, ad 3.

46 U tom se moderni egzegeti, npr. F. PRAT, ne slažu s Augustinom i Tomom. (Usp. *La summa teologica*, XIII, izd. Salani 1965, str. 68–69.)

uska vrata (Mt 7,15–20), vršenjem zapovijedi, a ne samo slušanjem Božje riječi i ispovijedanjem vjere (Mt 7,21–27).

Toma je sve te zapovijedi pokušao prikazati sustavno kako bi se lakše vidjela potpunost evanđeoskih uputa s obzirom na usmjerenje nutarnjih čina. „Potpunost” ovdje znači skup temeljnih načela nutarnjeg čudorednog života onih koji pripadaju Kraljevstvu koje je Isus propovijedao, ali ne i načela društveno-političkog života.⁴⁷ Osim toga, kako se vidi iz odgovora na 1, 2. i 4. razlog, Toma smatra da Isus nije naveo sve slučajeve iz čudorednog područja, nego samo one u kojima su pismoznanci i farizeji iskrivljivali smisao Zakona, kao što je bio slučaj sa zabranom ubojstva i preljuba, slučaj zakletve, odmazde i niznje protiv neprijatelja i sl.

4. U Novom savezu ima, osim zapovijedi i zabrana, također i savjeta, po čemu se Novi savez razlikuje od Staroga.⁴⁸ To je razumljivo i zgodno, jer Novi je savez „zakon slobode” pa se ta sloboda očituje i u tome što se vjernik slobodno može opredijeliti hoće li savjete prihvatiti ili ne. Oni, naime, nisu nužni da se postigne vječna sreća, nego samo omogućuju da je vjernik postigne „bolje i lakše” (*melius et expeditius*).

Naime, čovjek je postavljen između ovozemnih vrijednosti i duhovnih dobara u kojima se sastoji vječna sreća, pa što se više veže uz ovozemaljske vrijednosti, to se više udaljuje od duhovnih i obratno. Ako se čovjek potpuno veže uz ovozemaljske vrijednosti te u njih postavi svoj cilj, nastaje prekid s duhovnim dobrima; da se to ne bi dogodilo, Gospodin je dao zapovijedi. Vjernik se, doduše, može služiti ovozemaljskim vrijednostima a da u njih ne postavi svoj cilj i ne učini od njih pravilo svog ponašanja, nego kao cilj i pravilo svog vladanja stalno drži vječnu sreću. Ipak, ovaj će cilj lakše postići ako se tih dobara (vrijednosti) potpuno odreče. I to je smisao evanđeoskih savjeta.

O kojim ovozemaljskim dobrima je riječ? Toma ih nabroja pozivajući se na 1 Iv 2,6: bogatstvo materijalnih dobara, tjelesne naslađe, časti. Toga se vjernik odriče, u granicama mogućnosti („*in quantum possibile est*”, I–II, pit. 108, čl. 4, odgovor), kad prihvaća evanđeoske savjete siromaštva, čistoće i posluha.

Ovi su savjeti sami po sebi svima korisni, ali ih svi ne mogu prihvatiti jer ih nutarnje raspoloženje k tomu ne sklanja. Stoga Novi savez i tu ističe slobodu (npr. u vezi sa siromaštvom Mt 19,21; s obzirom na čistoću Mt 19,21 i 1 Kor 7,35)⁴⁹

Toma je i ovdje posebnu pozornost posvetio savjetu posluha zato što se čini da se on ne spominje u Evanđelju, kako se kaže u 3. razlogu 4. Tominog članka. U odgovoru Toma uči da je taj savjet sadržan donekle u riječima: „I neka ide za mnom” (Mt 16,24) te: „Ovce moje slušaju glas moj, i one idu za mnom” (1v 10,27).

47 Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 320.

48 O trima evanđeoskim savjetima Toma raspravlja na više mjesta u svojim spisima (usp. A. PAVLOVIĆ, *Tomina misao o redovničkom životu* u Zborniku sv. Tome Akvinskoga, Zagreb 1974, str. 156–162). U *Sumi teologije* o njima raspravlja u II–II, q. 186, aa. 2–8.

49 S. Th., I–II, q. 108, a. 4, ad 1.

Dakako, može se primijetiti da Isus tu poziva na posluš sebi i svojoj riječi, a da ništa ne govori o posluhu poglavaru u redovničkoj zajednici. To je točno, ali se s druge strane može reći da „ustrojstvo redovničkog staleža u Crkvi, u kojem posluš ima povlašteno mjesto, snažno očituje upravo onu sakrivenu snagu koja je sadržana u Evanđelju”.⁵⁰ Naime, riječi „Dodi i slijedi me” vode k nasljedovanju Kristove poslušnosti Ocu (Fil 2,8; usp. II,II, pit. 186. čl. 5, „Ali protiv”). A Krista u njegovoj poslušnosti Ocu slijedimo i tako da svoju volju podložimo i „ljudima koji su nam pretpostavljeni kao Božji sluge”, kako se Toma izražava u spisu *O savršenstvu duhovnog života*, gl. 10.⁵¹

Nego, u Evanđelju ima i drugih savjeta koji se odnose na pojedinačne slučajeve, kao što su: dati milostinju siromahu kad ne postoji stroga obaveza, privremeno se uzdržati od tjelesnih naslada da se olakša intenzivnija molitva, ne slijediti svoju volju kad bi to bilo dopušteno, učiniti dobro neprijatelju kad za to ne postoji stroga obaveza, oprostiti uvredu kad bi se opravdano moglo tražiti zadovoljštinu i sl. No, ti se posebni savjeti mogu svesti na ona tri opća i savršena savjeta.⁵²

U vezi s gore rečenim Deman mudro piše: „U toku vremena pojavilo se mnogo putova i uputa s kojima nas (duhovni autori) upoznavaju i skoro nam ih nameću. U tim uvjetima teolog nužno dolazi na misao da nema ništa spasonosnije nego osloniti se na Isusove riječi, jer su one temeljni kriterij po kojemu se u konačnici prosuđuje svako kršćansko zakonodavstvo.”⁵³ Tako je činio i sv. Toma.

DIJALETIKA NUTARNJEG I VANJSKOG

Iz Tomine nauke koju smo izložili na prethodnim stranicama slijedi da u Novom savezu postoje dva elementa: nutarnji i vanjski, te da je nutarnji (tj. milost Duha Svetoga) ono glavno, a vanjski je usmjeren samo kao priprava i izvršenje ili očitovanje nutarnjeg.

Rekosmo da je ta nauka u toku vjekova bila zanemarena, ali je nakon II. svjetskog rata obnovljena. Sada se posebno ističe nutarnji element (Häring, Fuchs, Valsecchi, Hamel, Kühn, Lyonnet⁵⁴ itd.).

Ne možemo se ovdje upuštati u potanje izlaganje nutarnjeg elementa Novoga saveza, jer bi to značilo izlagati nauku o milosti, o bogolikim krepostima vjere, ufanja i ljubavi, o nadnaravnim stožernim i drugim krepostima i o darovima Duha Svetoga, što je sv. Toma učinio na kraju Prvog odsjeka i u Drugom odsjeku Drugog dijela Sume teologije.

No, koliko god je opravdano isticanje nutarnjeg elementa kao bitnog i glavnog, ipak treba paziti da se ne prijeđe u drugu skrajnost, tj. da se ne pokloni dužna pažnja vanjskom elementu. A Toma je uvijek išao za tim, kao što smo već vidjeli,

50 Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 323.

51 *Opuscula theologica*, sv. II, izd. Mariettija 1954, br. 602–603, str. 125.

52 *S. Th.*, I–II, q. 108, a. 4.

53 Th. A. DEMAN, *nav. dj.*, str. 324.

54 S. LYONNET, *Zakon ili Evanđelje? Preveo Jerko Fućak, izdala Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1973, str. 27–28, 32, te bilješke 20–21, 23, 27, 34, 50–52.*

da pronađe onu pravu sintezu oprečnih gledišta. Stoga se misao sv. Tome nalazi između anomističkih i legalističkih izobličavanja koja su u povijesti stalno slijedila jedna za drugima.⁵⁵

U najnovije vrijeme vanjski je elemenat Novoga saveza u nauci sv. Tome studirao E. Kaczynsky, koji je ukazao na njegovo *teološko* značenje i obrazložio njegovu potrebnost, funkciju, bit i obaveznost.⁵⁶ To je bilo potrebno istaći zbog poteškoća koje suvremeni čovjek osjeća pred vanjskim elementom Novog saveza, poteškoća koje izviru iz sartreovskog egzistencijalizma, pretjeranog personalizma, iz nekih krajnjih tendencija situacijske etike, iz nekog inspiracionizma i sl.

U ovom članku ne možemo se potanje upuštati u sve te teme, pogotovo zato što sam na prethodnim stranicama već dosta toga usput rekao. Želio bih još samo nešto reći o obvezatnosti vanjskih normi u Novom savezu. Navest ću tumačenje onih mjesta iz poslanica sv. Pavla koja katkad navode oni koji omalovažavaju ono vanjsko u Novom savezu. Ta mjesta su: Gal 5,18, Rim 6,14, Rim 8,2 i sl., gdje Apostol piše da kršćani nisu više pod Zakonom ili jednostavno „pod zakonom” (s malim slovom).⁵⁷

Kad, dakle, Toma tumači Gal 5,18 „Ako vas Duh vodi, niste pod Zakonom”, piše:

„Ovo se može odnositi na zapovijedi Zakona: ili obredne ili čudoredne. Ako se odnosi na obredne zapovijedi, treba se sjetiti da je jedno obdržavati Zakon, a drugo biti pod Zakonom. Obdržavati Zakon znači vršiti djela Zakona a da se u njih ne stavlja pouzdanje; ali biti pod Zakonom znači staviti nadu u djela Zakona. U Pracrkvi bilo je nekih pravednika koji su vršili djela Zakona, ali nisu bili pod Zakonom... U tom smislu i Pavao je u Gal 4,4 rekao o Kristu da je bio podložan Zakonu... Ako se pak izraz 'niste pod Zakonom' odnosi na čudoredne zapovijedi, onda se to može shvatiti dvostruko: a) ili kao *obavezu*, a u tom smislu su i vjernici pod Zakonom jer je dan svima u skladu s Mt 5,17: 'Nisam došao dokinuti Zakon'; b) ili kao prisilu, i u tom smislu pravednici nisu pod Zakonom jer su pokret i pobuda (*motus et instinctus*) Duha Svetoga njihova vlastita pobuda; ljubav ih naime sklanja na ono što Zakon zapovijeda. Kako, dakle, pravednici imaju *nutar-nji zakon*, dobrovoljno a ne prisilno čine ono što Zakon zapovijeda... I tako su pravednici samo pod Zakonom koji ih *obvezuje*, a ne koji ih prisiljava. To je u skladu s 2 Kor 3,17: 'Gdje je Duh Gospodnji, ondje je sloboda' i s 1 Tim 1,9: 'Zakon je tu ne za pravednika', tj. ne prisiljava ga.'⁵⁸

Što se tiče gore navedenog teksta 2 Kor 3,17, Toma ga navodi i u *Sumi teologije*, npr. I–II, pit. 108, čl. 1, razlog 2. Ako je Novi savez zakon Duha (Rim

55 D. MONGILLO, u predgovoru *nav. dj.* E. KACZYNSKOG, str. 8.

56 E. KACZYNSKI, *nav. dj.*, str. 69–178.

57 Kad Pavao upotrebljava riječ „zakon” (*nomos*) s članom, misli na Mojsijev zakon, a kad je upotrebljava bez člana, misli naprosto na „zakon”. Usp. LYONNET, *nav. dj.*, str. 45–46, bilj. 19.

58 *Ad Gal.*, c. 5, lect. 5. (Izd. Mar. I, br. 318, str. 634.) O obavezi ljudskih zakona (crkvenih i državnih) i raznim njeansama u tom pogledu Toma raspravlja u *Sumi teologije*, I–II, q. 96, aa. 4–6, posebno a. 5, ad 2. O obavezi naravnog čudorednog zakona koji je sadržan u Starom savezu vidi: *S. Th.*, I–II, q. 98, a. 5. A da u Novom savezu zapovijedi i zabrane obavezuju, proizlazi iz *S. Th.*, I–II, q. 108, a. 1, posebno kad se usporedi 2. razlog toga članka s odgovornom na taj isti razlog.

14,17), znači da je u njemu duh Gospodnji, dakle sloboda. Čini se da tu nema nečega što obvezuje kao zapovijed ili zabrana. Međutim, Toma u odgovoru na taj razlog uči da bi to bila krivo shvaćena pavlovska sloboda, jer njezina značajka nije da ne obvezuje, nego „prvo u tom da nas *obvezuje* da činimo ili izbjegavamo *samo* ono što je po sebi nužno za spasenje ili se njemu protivi, pa stoga potpadaju pod zapovijed, odnosno zabranu zakona. Drugo: sloboda (se sastoji) u tom da nam i te zapovijedi i zabrane omogućuje ispunjavati slobodno, ukoliko ih izvršujemo iz nutarnje pobude milosti.”

Kad Toma tumači Rim 6,14 „Niste pod Zakonom nego pod milošću”, ne upotrebljava doduše riječ „obaveza”, ali se služi izrazom jednakog značenja: „dobrovoljna podložnost obdržavanju Zakona, izraz koji mu je bez sumnje nadahnuo Pavlov tekst koji tumači. I nastavlja: „Kristovi vjernici u ovom su smislu *pod Zakonom* s obzirom na čudoredne zapovijedi, a ne s obzirom na obredne.” Smisao daljnjeg izlaganja jest: Vjernici ispunjavaju čudoredne zapovijedi u ljubavi, dobrovoljno i kao slobodni, a ne kao robovi, prisilno, u skladu s Gal 4,31. A zatim dodaje: Tu ljubav, dobrovoljnost i slobodu omogućuje milost koju nam podjeljuju Kristovi sakramenti. Tako smo „pod milošću”.⁵⁹

Riječi sv. Pavla u Rim 8,2: „Zakon Duha života u Kristu Isusu oslobodi me zakona grijeha i smrti” prema modernim egzegetima⁶⁰ govore o oslobođenju od Zakona, dok bi prema Tomi tu bio govor o tom da Duh Sveti (ili vjera ljubavlju djelotvorna) oslobađa vjernika od požude koja sklanja na grijeh (to je „zakon grijeha”) i od smrti bilo duhovne bilo tjelesne (to je „zakon smrti”).⁶¹ Dakle, ovdje nije riječ o obvezatnosti ili neobvezatnosti čudorednih normi.

Nego, vraćajući se na pitanje obvezatnosti čudorednih normi i vanjskog elementa u Novom savezu („credenda et agenda”, I–II, pit. 106, čl. 1), možemo reći da je temelj te obvezatnosti u samom nutarnjem elementu, tj. u milosti Duha Svetoga koji iznutra potiče i pokreće čovjeka,⁶² a vanjski zakon tu nutarnju obavezu samo potvrđuje i pojašnjuje da ne pobrkamo „sklonost vlastite naravi, grijehom ranjene, s nutarnjim poticajima Duha”.⁶³ Savršeni pravednik, ako ga uopće ima na zemlji, ne bi trebao vanjskog zakona, nego on „sam sebe, bez ičijeg vanjskog vodstva, vodi k dobru”, kaže Toma.⁶⁴ To je „vrhunski stupanj ljudskog dostojanstva” i slobode; to je nutarnja potreba i obaveza koja se poistovjećuje s milošću Duha Svetoga. No, za nesavršene pravednike, kakvi smo mi, pisani zakon je potreban da potvrdi i zajamči onu nutarnju obavezu. Takvi, dakle, nesavršeni pravednici ili su vođeni vanjskim zakonom ali bez prinude, ili čak s prinudom koja ih, uz kakav-takav njihov pristanak, usmjerava k dobru.⁶⁵ No, to je donja granica, ispod koje se nalaze samo oni koje ni prinuda ne može usmjeriti k dobru.⁶⁶

59 *Ad Rom.*, c. 6, lect. 3. (Izd. Mar. I, br. 497–498, str. 90.)

60 S. LYONNET, *nav. dj.*, str. 20.

61 *Ad Rom.*, c. 8, lect. 1. (Izd. Mar. I, br. 601–605, str. 110–111.)

62 E. KACZYNSKI, *nav. dj.*, str. 140–142.

63 S. LYONNET, *nav. dj.*, str. 31.

64 *Ad Rom.*, c. 2, lect. 3. (Izd. Mar. br. 217, str. 39.)

65 *Na ist. mj.*

66 *Na ist. mj.*

Na koncu, umjesto da sažimljemo Tominu nauku o Novom savezu, zadovoljimo se konstatacijom, koja proizlazi iz cijelog članka, da Toma nije legalist, budući da jasno izlaže kako vanjski elemenat Novoga saveza nije ono glavno, već je to nutarnja milost i prisutnost Duha Svetoga; to je Tomina velika zasluga. No, s druge strane treba reći da on nije ni pretjerani spiritualist, jer dužnu pažnju poklanja i vanjskom elementu, koji jest drugotan, ali je sav usmjeren (i treba da bude usmjeren) prema onom glavnom. Tu dobro opaža Lyonnet: „Neophodno je potrebito da on (vanjski elemenat) ostane drugotan, te da ni neprimjetno ne teži preuzeti ulogu glavnoga, kako se to dogodilo sa židovskim Zakonom u vrijeme sv. Pavla.”⁶⁷

SUMMARIUM

In quo consistit essentia Novi testamenti et quae est relatio inter elementum eius externum et internum? Intentio auctoris est exponere doctrinam Angelici Doctoris de hac re, praecipue eius apicem in Summa theologiae. I-II, q. 106, a. 1, ubi ipse scribit: „Lex nova principaliter est lex indita (= gratia vel praesentia Spiritus Sancti), secundario autem lex scripta (= documenta fidei, praecepta vel prohibitiones)”. Huiusmodi doctrina, revolutionaria relate ad theologiam XIII saeculi, sortem infaustam, etiam apud asseclas S. Thomae, saeculis supervenientibus habuit, usque ad ultima 2-3 decennia aetatis nostrae.

Exposita doctrina in I-II, qq; 106-108, contenta, auctor videt eius momentum in harmoniosa synthesi duplicis elementi Novi testamenti: interni et externi. Aquinas, docens essentiam Novae legis consistere in gratia vel praesentia Spiritus Sancti, non incidit in spiritualismum exaggeratum negligendo elementum externum, cuius theologicum momentum atque obligationem confitetur atque illuminat. Textus S. Pauli de libertate christiana recte exponit, non in sensu obligationis negandae, sed in sensu coactionis negandae; praecepta enim et prohibitiones non cogunt iustos, quia eos movet ab intra gratia Spiritus Sancti ad ea implenda. Ipsa clare exprimunt et donfirmant id ad quod eos Spiritus Sanctus inclinat. Attamen S. Thomas sufficienter attendit ne elementum secundarium principale evadat, sed revere secundarium remaneat, nempe ut dispositivum ad gratiam Spiritus Sancti vel ut pertinens ad usum gratiae.

⁶⁷ S. LYONNET, *nav. dj.*, str. 31.